

Píše Václav Petrbok

(E*forum, 29. 01. 2020)

Václav Velčovský, „náměstek pro řízení sekce Evropských strukturálních a investičních fondů a EU na Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy“ a externí vyučující na Filozofické fakultě UK a Univerzitě Hradec Králové, v knize **Jazyk jako fetiš. Texty o Češích a českých Němcích 1880-1948** (nákladem FF UK, 2019) edičně připravil a komentoval výsek z dějin jazykové sebereflexe českých Čechů ve vztahu k „Němcům“.

Hned na počátku publikace nás Velčovský uvádí in medias res úvahami o „kaleidoskopu“ dějin. Už v těchto poznámkách lze nalézt celou řadu termínů autoritativně vymezeným způsobem, který nebudí důvěru (jde např. o nedůsledné – byť deklarované – rozlišování pojmu Češi vs. Böhmen nebo ztotožnění pojmu Němec s jakýmkoliv německým mluvčím, též Rakušanem či obyvatelem Čech, tzv. Čechoněmcem). Nedůvěra je posilována následnými zdánlivě efektivními, pohříchu však diletujícími exhibicemi v oblasti psychologie („[jazyk] považujeme [...] za fetiš, a to prostřednictvím marxisticko-freudovského pojetí fetišismu“ [sic!]), filozofie (např. odvratu Herdera „od individualismu a místo toho definoval tzv. duch národa – společenské síly vytvářené postoji spříznění, tradicí, vlasteneckým vědomím, kulturou atp.“) či jazykového práva („správa byla v 19. století česká pouze ve vnějším úřadování, obdobně jako (zjednodušeně) němčina v Československu“). Po celé řadě dalších překvapivých úvah o fetišismu a jazyce/politice (bez zmínek o relevantní odborné literatuře, mezi níž rozhodně lze počítat Georga Mosseho či pro české prostředí přímo Bedřicha Loewensteina) máme možnost dát se autorem přesvědčit o tom, že „Češi a čeští Němci žili odděleně, s vlastními institucemi a veřejným i soukromým životem. Osob, které by si kladly za cíl vzájemné poznání zprostředkovat (v rámci tzv. kulturního transferu) bylo velmi málo“ (se zcela nevyužitým odkazem na práci I. Koeltzsch).

Po nemalém intelektuálním vypětí z načrtnuté komplexity tématu, v níž se ovšem editor pohybuje s jakýmsi nedbale neformálním, o to však působivějším temperamentním tempem, se konečně dostáváme ke komentované antologii 85 textů, chronologicky vymezené v titulu 1880-1948, ve skutečnosti však (kdoví proč) už vydáním prosincové předlitavské ústavy 1867. Zaskočení shledáváme, že editor neotiskuje „již vydané prameny“ (a skutečně žádný již „vydaný pramen“ bychom nenašli ve skutku impozantním soupisu pramenů uvedených v poznámce č. 19?), resp. nezahrnuje prameny týkající se „výjimečného stavu roku 1897, postavení Židů, Pragensia [sic!], česko-německých divadelních a kulturních sporů, Pražského lingvistického kroužku, insigniády, českého fašismu, reflexe Mnichova“ (co na tom, že

ani v tomto případě není důsledný: proč pak zahrnuje např. jak úryvky z Eisnera, „plně bilingvního pražského Žida“, resp. vzpomínku E. E. Kische též na listopad 1897?). Znamená to, že pro tyto typy pramenů nejsou jeho teze relevantní? Velčovského vysvětlení, že „jazykovou problematiku tematizovaly spíše nepřímou či pro poměrně omezený okruh adresátů [?]“, zkratka neobstojí – právě tuto možnou nepřímou lze vyložit i symbolickým „překódováním“ role jazyka jako úsilí o moc. A vynechání „Židů“, ať již těch, co se profilovali jako čeští nebo němečtí asimilanti, či těch, kteří se právě v Praze identifikovali s (kulturním, politickým, národnostním) sionismem, směle autorovy úvahy nemálo usnadnilo... Celá řada vysvětlivek, ostatně uváděných velmi nesoustavným způsobem, rovněž neobstojí.

Podle Velčovského závěru „vítězství jedněch [ve vztahu mezi českým a německým ‚etnikem‘]“ bylo „automatickou porážkou druhých a že řešení byla prosazována až na výjimky silově, bez konstruktivního dialogu a bez snahy většiny politických reprezentantů hledat oboustranně přijatelný konsensus. Ten totiž v nastoleném národnostním a jazykovém paradigmatu, který si Češi a čeští Němci nesli od konce 18. století, z povahy věci samé [!] nalézt nešlo“. Na jiném místě ovšem autor přesvědčuje, že „nechtěli jsme vybírat texty podporující černobílé (či spíše bíločerné) česko-německé stereotypy, ale toto vnímání narušit právě různě reprezentativními a autoritativními pohledy na jazykovou otázku.“ Pak je třeba litovat, že autor ignoroval – navzdory v literatuře uvedené fundamentální Křenově knize *Konfliktní společenství: Češi a Němci 1780-1918* (1990) – celou řadu pramenů z klíčového období let 1897-1918 (s výjimkou vzpomínek Albína Bráfa a článku v *Deutsche Böhmerwaldzeitung*), které by jeho razantní soudy o hledání řešení „silově“, „bez konstruktivního dialogu“ v mnohém oslabil. Ať už jde o vydané prameny k česko-německým vyjednáváním v době před první světovou válkou, moravskému vyrovnání, k alternativnímu návrhu řešení národnostní (a jazykové) otázky sociální demokracií či realistickou stranou). O těchto komplikacích již ale byla řeč výše.

Velčovského popis takřka osudového, neodvratitelného vývoje událostí („politický vývoj střední Evropy koneckonců ani nenabídl vhodný prostor a příležitost k tomu, aby se jakákoliv alternativa k ‚svaté trojici‘ [jazyka, národu, státu] stala když ne skutečností, tak alespoň pokusem s reálnou šancí na úspěch“) ale k „problematice majoritního pohledu na historii česko-německého soužití [...] pro uvažování o současném pluralitním světě (světě prostopravdy a multiskutečnosti)“ nepřispívá. Jistě však může posloužit jako doklad určitého typu „historiografických paradigmat“. Antologie by totiž měla kromě výkladu českých (auto)stereotypů poukázat – jak nedávno trefně napsal v recenzi knihy E. Hahnové Marek Fapšo – i na „stereotypizaci jako takovou, která v sobě zahrnuje i jejich recepci a (auto)stereotypy ‚druhé strany‘“. S tímto důsledně dialogickým a historicky kontextualizovaným postojem (zahrnující i úvahy o „jazykové otázce“ v českých zemích i u „říšských“ a „rakouských“ Němců a ve slovanském světě, zejména Rusku, resp. Sovětském svazu) by Velčovského teze nemálo zkomplikovala. Budme však vůči autorovi spravedliví. I on ví o „disentních názorech, které navrhovaly překonat jazykovou identifikaci při interpretaci národnostní otázky střední Evropy důrazem na občanskou společnost“. Vybrané disidenty – ovšem náležitě upravené! –

přece jen nakonec uvedl (H. G. Schauer, E. Rádl, T. G. Masaryk, E. Flusser, vzpomínky W. Jaksche). Tím je pro něj věc odbyta. Tento formalistický přístup je to snadnější, než by se autor zabýval i sledováním každodenní praxe, tedy nikoliv jen diskurzivním utvářením onoho zaklínaného „fetiš.“ Co na tom, že tato alibistická věta o disentu je „vytěšňující“ (přijmeme-li autorův diskurs), mimo jiné také proto, že z něj snímá zodpovědnost za sporná a generalizující tvrzení, a dokazuje, že četl zkrátka jen to, co mělo potvrzovat jeho apriorní soudy. Co však skutečně překvapí, je skutečnost, že mezi vědeckými recenzenty jeho publikace najdeme dva přední badatele z oblasti česko-německé jazykové a kulturní výměny. Proč tomu tak je? Nebudu se myslím mýlit, když to označím rovněž za nepřekvapivý prostředek strategie, jak si získat a upevňovat sociální či přímo symbolický kapitál. A tento proces nemusí mít k idolatrii vůbec daleko...

Václav Velčovský (ed.): *Jazyk jako fetiš. Texty o Češích a českých Němcích 1880-1948.* Praha: Filozofická fakulta UK, 2019, 384 s.

www.ipsl.cz